

גמישות ההלכה

*****

מבנה השיעור:

פתיחה: לימוד קבוצתי.

לימוד בחברותא: "אין גמישות כגמישותה של ההלכה".

אסיף וסיכום: גמישות ההלכה – מקריות או מאפיין של תרבות?

*****

פתיחה: לימוד קבוצתי

מהי הלכה? במה היא גמישה? במה היא נצחית? כיצד היא יכולה להיות נצחית ועם זאת להשתנות בד בבד עם המציאות? האם יש גבולות להשתנות? במפגש זה נתוודע לתפיסות שונות של ההלכה על הרצף שבין גמישות לנוקשות. נפתח את הלימוד עם שני חכמים – רבי אליעזר ורבי יהושע, שתפסו את ההלכה באופן שונה.

תנו רבנן: מעשה ברבי אליעזר ששבת בגליל העליון, ושאלוהו שלושים הלכות בהלכות סוכה, שתיים עשרה אמר להם שמעתי, שמונה עשרה אמר להם לא שמעתי... אמרו לו: כל דבריך אינן אלא מפי השמועה?! אמר להם: הזקקתוני לומר דבר שלא שמעתי מפי רבותי: מימי לא קדמני אדם בבית המדרש, ולא ישנתי בבית המדרש לא שנת קבע ולא שנת עראי, ולא הנחתי אדם בבית המדרש ויצאתי, ולא שחתי שיחת חולין, ולא אמרתי דבר שלא שמעתי מפי רבי מעולם.

תלמוד בבלי, מסכת סוכה, דף כח, עמ' א

ותלמיד אחד היה לו לרבי אליעזר שהורה הלכה בפניו. אמר רבי אליעזר לאמא שלום אשתו: תמיה אני אם יוציא זה שנתו. ולא הוציא שנתו. אמרה לו: נביא אתה? אמר לה: לא נביא אנכי ולא בן נביא אנכי, אלא כך מקובלני: כל המורה הלכה בפני רבו חייב מיתה.

תלמוד בבלי, מסכת עירובין, דף סג, עמ' א

מעשה ברבי יוסי בן דורמסקית שהלך להקביל פני רבי אלעזר בלוד, אמר לו: מה חידוש היה בבית המדרש היום? - אמר ליה: נמנו וגמרו: עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. אמר לו: יוסי! פשוט ידיך וקבל עיניך. פשט ידיו וקבל עיניו. בכה רבי אלעזר ואמר: [תהלים כ"ה] סוד ה' ליראיו ובריתו להודיעם. אמר לו: לך אמור להם: אל תחושו למניינכם, כך מקובלני מרבן יוחנן בן זכאי, ששמע מרבו, ורבו מרבו: הלכתא למשה מסיני, עמון ומואב מעשרין מעשר עני בשביעית. מה טעם? הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל, מפני שקדושה ראשונה קדשה לשעתה ולא

קדשה לעתיד לבא, והניחום כדי שיסמכו עליהן עניים בשביעית. תנא: לאחר שנתיישרה דעתו, אמר: יהי רצון שיחזרו עיני יוסי למקומן. וחזרו.

תלמוד בבלי, מסכת חגיגה, דף ג, עמ' ב

מעשה ברבי יוחנן בן ברוקה ורבי אלעזר (בן) חסמא שהלכו להקביל פני רבי יהושע בפקיעין, אמר להם: מה חידוש היה בבית המדרש היום? אמרו לו: תלמידיך אנו, ומימיך אנו שותין. אמר להם: אף על פי כן, אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש, שבת של מי היתה? – שבת של רבי אלעזר בן עזריה היתה. – ובמה היתה הגדה היום? – אמרו לו... אמר להם: מרגלית טובה היתה בידכם ובקשתם לאבדה ממני.

תלמוד בבלי, מסכת חגיגה, דף עא, עמ' ב

כשחרב הבית בשניה, רבו פרושים בישראל [שנהגו] שלא לאכול בשר ושלא לשתות יין. נטפל להן ר' יהושע, אמר להן: בני, מפני מה אי אתם אוכלין בשר ואי אתם שותין יין? אמרו לו: נאכל בשר שממנו מקריבין על גבי מזבח, ועכשיו בטל? נשתה יין שמנסכין על המזבח, ועכשיו בטל? אמר להם: אם כן, לחם לא נאכל, שכבר בטלו מנחות! ענו לו: אפשר בפירות. – פירות לא נאכל, שכבר בטלו בכורים! – אפשר בפירות אחרים. – מים לא נשתה, שכבר בטל ניסוך המים! – שתקו. אמר להן: בני, בואו ואומר לכם: שלא להתאבל כל עיקר אי אפשר – שכבר נגזרה גזירה, ולהתאבל יותר מדי אי אפשר – שאין גוזרין גזירה על הציבור אלא אם כן רוב ציבור יכולין לעמוד בה... אלא כך אמרו חכמים: סד אדם את ביתו בסיד, ומשייר בו דבר מועט.

תלמוד בבלי, מסכת בבא בתרא, דף ס, עמ' ב

- מהן הסכנות בכל אחת מן הגישות?
- עם איזו גישה אתם מזדהים?

ר' אליעזר בן הורקנוס ור' יהושע בן חנניה מייצגים גישות שונות, ואף מנוגדות, הן ביחס לאופיו של השיח ההלכתי ולדרך קביעתה של ההלכה והן בגישתם החינוכית לתלמידיהם. רבי אליעזר סמכותי בדרך ההוראה שלו: כך קיבלתי מרבותי; ומי שמעז להורות הלכה לפני רבו – מת. ר' אליעזר מעיד על עצמו "שלא אמר דבר שלא שמע מפי רבו מעולם" (תוספתא, מסכת יבמות, פרק ג, הלכה ד). כמו כן נאמר עליו שהיה "בור סוד שאינו מאבד טיפה", "קנקן זפותה שמשמרת את יינה" (משנה, מסכת אבות, פרק ב, משנה ח; אבות דרבי נתן פרק יד). הוא מוסר מסורות שקיבל מרבותיו, וזו בעיניו הדרך לפסוק הלכה – להיות צמוד לדברים שקיבל מקודמיו, ולהביא ראיות לצדקתו תוך הסתמכות על המסורות שקיבל מרבותיו. ההלכה בעיניו איננה יצירה חדשה וגם לא

פרשנות חדשה לכתוב, אלא היא העברה של מסורת מדור לדור. סמכותה של מסורת העבר היא הקובעת כיצד לפסוק בכל סוגיה וסוגיה.

לעומתו, רבי יהושע נוקט את דרך השכנוע על ידי טיעונים רציונליים. במקור ממסכת חגיגה, חוץ ממה שהוא סבור ש"אי אפשר לבית המדרש בלא חידוש", ניכר שהכבוד שתלמידיו רוחשים לו ("מימיך אנו שותים") נובע דווקא מן החופש שהוא נותן להם ומן הדוגמה האישית של הקשבה לכל הדעות והחידושים. יש כאן שתי תפיסות שונות של המסורת ההלכתית: האחת, תפיסה יותר "קפואה" של המסורת שנשענת על העברה מדור לדור באופן המדויק ביותר; והשנייה, תפיסה יצירתית ודינמית יותר של המסורת, שבה יש אכן העברה מדור לדור, אבל תוך פרשנות והתאמה לזמן ולמקום המסוימים.

לימוד בחברותא: "אין גמישות כגמישותה של ההלכה"

נלמד כעת בחברותא את גישתו של רבי חיים דוד הלוי לסוגיה של חידוש בהלכה.

גמישות ההלכה: רבי חיים דוד הלוי¹

הנני מאשר קבלת מכתב כבוד תורתו מיום ז' כסלו תשמ"ו, שבא כתגובה למאמרי "בהצופה" מיום י"א סיון תשמ"ה, ובו תמה כבוד תורתו על כמה ביטויים במאמרי, כגון "יש בעיות קשות שנוצרות בחיינו שאין להן פתרון ברור וחותך בהלכה", או שרבותינו "לא הסתפקו באותן הלכות שהיו מסורות בידם וטרחו לחדש הלכות חדשות", וכן "אפילו גדולי האחרונים חידשו חידושי הלכה". ולבסוף על מסקנתי "יש צורך ברור לחפש פתרונות ברוח המקורות ובנאמנות מוחלטת להם ולחדש חידושים הלכתיים". ועל כל זה כבוד תורתו תמה: וכי רשאים אנו לזוז כמלוא נימא מההלכה הכתובה והמסורה שבידינו, ומה פירוש "לחדש" הלכות, שאם זה תואם את השולחן ערוך ממש, אין זה חידוש כלל, ואם אינו תואם מי מתיר לנו וכו'.

ועל זה אשיבנו תשובה מאהבה, כי זו היא לעניות דעתי כל האמת לאמיתה, וכמו שכבוד תורתו כותב, שאין אנו רשאים לזוז כמלוא נימא מההלכה, אבל איני מסכים שחידושי הלכות ברוח ההלכה הכתובה והמסורה, ובנאמנות מוחלטת לה היא סטייה, אף אם חידושים אלה משנים באותו מקרה את ההלכה כפי שהיא כתובה בידינו.

ואנוכי הוא שצריך לתמוה על כבוד תורתו, מדוע התעלם לגמרי מכל תוכן מאמרי הנ"ל. הלא שם הוכחתי בפירוש שר' יהושע בן חנניה חידש חידוש הלכתי גדול, לפי פירוש התוספות² והרא"ש³, וכפסק השולחן ערוך, שגדול בחכמה "פודין" אף יתר על כדי דמיו בניגוד לסתם משנתנו ששנינו, "אין פודין את השבויים יתר על כדי דמיהם". או לפי תירוצם השני, חידש, שבשעת חורבן הבית לא שייך

¹ לנוחות הקריאה, תרגמנו ארמית לעברית ופתחנו ראשי תיבות. לפי הצורך הוספנו מילות הבהרה בסוגריים.

² התוספות - קבוצה של כ-300 רבנים שהמשותף להם הוא השתתפות בכתובת פירושים המכונים "תוספות על התלמוד הבבלי ועל פירוש רש"י לתלמוד".

³ הרא"ש - רבנו אשר בן יחיאל, גרמניה - ספרד (1250 - 1327), מגדולי פרשני התלמוד והפוסקים ובעל השפעה מכרעת על עיצוב ההלכה היהודית.

וכו', וגם זה חידוש גדול בניגוד לסתם משנתנו. או מה שהבאתי מתשובות הרדב"ז⁴, שטרח למצוא טעמי היתר לקהילות ישראל שנהגו בניגוד מוחלט להלכה הפסוקה, ופדו שבויים יתר מכדי דמיהן, והוא חידוש גדול. וכבוד תורתו התעלם מכל זה ואינו משיבני דבר. ואם נרצה להוסיף דוגמאות כהנה וכהנה תקצר היריעה מהכיל.

אבל ירשה נא לי כבוד תורתו להאריך קצת ביסודם של דברים ויראה ויוכח כמה צודקים דברי. גדר "הלכה" הוא משורש הלך, והוראתו דבר שהולך ובא מקודם ועד סוף, היינו דבר המקובל בישראל והולך מסיני ועד עתה, או שישראל מתהלכים בו, היינו הדרך המקובלת שילכו בה ישראל, כמו שכתוב: והודעת להם את הדרך ילכו בה ואת המעשה אשר יעשון. אמנם המושג "הלכה" קיבל משמעויות שונות ומגוונות ברבות הימים, אך ההגדרה הנ"ל היא הראשונית והמקורית, "דבר שהולך ובא מסיני ועד עתה".

אך מקום איתנו לשאול, כיון שברור ביותר, שכל חוק או תקנה אינם יכולים להחזיק מעמד זמן רב מפאת השינוי בתנאי החיים, וחוק שהיה טוב לשעתו, אינו מתאים אחרי דור או יותר, וטעון תיקון או שינוי וכדומה, כיצד תורתנו הקדושה נתנה לנו חוקים ומשפטים צדיקים וישרים, מלפני אלפי שנים ואנו ממשיכים לנהוג לפיהם עד היום, ואף נמשיך עד סוף כל הדורות. כיצד קרה שאותם חוקים היו טובים לשעתם וטובים עד עצם היום הזה. אמנם ודאי שהקדוש ברוך הוא נותן התורה, הוא צופה ומביט עד סוף כל הדורות, ונתן לנו תורה שתתאים עד סוף כל הדורות, אבל ודאי שחובתנו להביט "כיצד".

ומכאן, שדבר זה היה אפשרי רק משום שניתנה הרשות לחכמי ישראל לדורותיהם לחדש חידושי הלכה על פי שינויי הזמנים והמקרים, ורק בזכות זה נתאפשר קיומה של תורה בישראל, ויכולים היו "ללכת" בדרך התורה והמצווה. כאמור הדוגמאות הן רבות, ואנו נסתפק במקצת ונתחיל מחידושי הלכה בגופה של תורה.

אהרון הכהן חידש הלכה

משה רבינו קצף על אהרון ביום חנוכת המשכן, מדוע שרפו את בשר קורבן חטאת שעיר ראש חודש, באומרו: "מדוע לא אכלתם את החטאת... אכול תאכלו אותה בקודש כאשר צויתני". ואהרון השיבו: הן היום הקריבו וגו' ותקראנה אותי כאלה (מות בניו) ואכלתי חטאת היום הייטב בעיני ה'. ופירשו רבותינו שטענת אהרון הייתה "אם שמעת בקודשי שעה אין לך להקל בקודשי דורות", כלומר אכן כן ציווית אותנו, וכפי שבדאי כך צוות מפי הגבורה, אבל הציווי היה לקודשי היום שקרבו לצורך שעה בחנוכת המשכן, ולא בשעיר ראש חודש שהוא קודשי דורות ואינו נאכל באנינות, וכל זה ידוע במקורות. והנה עתה, אהרון נצטווה בסתם, והוא מסברת עצמו "חידש" הלכה שציווי זה אינו חל על קודשי דורות (עיינין ב"אור החיים"⁵ הקדוש בפסוק זה דברים נפלאים), ומשה רבינו הסכים עמו כאמור: וישמע משה וייטב בעיניו. ואף לפי דברי רבותינו שמשה רבינו שמע מפורש כך ושכח, והודה ולא בוש, הנה אהרון לא ידע מאומה, והציווי היה סתמי, והוא דן בהלכה וחידש והוטב בעיני משה. והנה אהרון נטל לעצמו

⁴ הרדב"ז - רבי דוד בן שלמה אבן זמרא, ספרד-צפת (1479-1573), מנהיגה של יהדות מצרים, מחבר שו"ת הרדב"ז.

⁵ אור החיים - רבי חיים בן משה אבן עטר, מרוקו-ירושלים (1696-1743), פרשן מקרא, מקובל ופוסק הלכה. מחבר פירוש המקרא אור החיים.

סמכות לחרוג מהאות "המסורה" לו כמות שהיא, ואחרי האסון שחל שינוי במצבו, דרש קל וחומר וחדש הלכה. כל זה בא ללמד לכל חכמי ישראל לדורותיהם, שבכל "שינוי" במצב, יש לדון בהלכה ולחדש.

הלכה עוקפת מקרא

עוד מצאנו תני ר' ישמעאל בשלושה מקומות הלכה עוקפת מקרא... התורה אמרה: וכתב לה "ספר" כריתות ונתן בידה, והלכה אמרה: בכל דבר שהוא בתלוש. התורה אמרה: ואיש אשר יצוד ... ושפך את דמו וכיסהו "בעפר", והלכה אמרה: בכל דבר שהוא מגדל צמחים. התורה אמרה: ורצע אדוניו את אזנו "במרצע", והלכה אמרה: אפילו בקוץ אפילו בזכוכית, עד כאן. והדבר מתמיה מאוד, שכן כאשר תורה סתמה לחלוטין, דוגמת סדר עשיית תפילין או ציצית או סוכה וכדומה כרוב מצוות התורה, ובאה הלכה לפרש זה מובן, וכך היא דרכה של תורה שבעל פה לפרש תורה שבכתב, ואין כאן מקום להאריך, אבל שתורה תכתוב בבירור: "ספר" "עפר" "מרצע", ותבוא הלכה להרחיב המושגים כנ"ל, לשם מה, והלא הקדוש ברוך הוא שהוא נותן התורה הכתובה, הוא גם מסר את פירושה, ויכול היה לכתוב זאת מפורש בתורה. ואם כנים אנחנו, גם זו ללמדנו באה, ש"הלכה" לא יכולה להיות כפי הוראת "מילה כמות שהיא", והרחבת המושגים מותרת, ולכן באו הלכות אלה ללמד זאת לחכמי ישראל מורי התורה.

הראהו הקב"ה למשה כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש

ומה כוונת רבותינו באמרם מלמד שהראהו הקדוש ברוך הוא למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, ומה שסופרים עתידים לחדש. ודאי שאין הכוונה כפשוטה ממש שלימדו כל התורה שתתחדש עד סוף כל הדורות כדי ללמדה לישראל, שאם כן לא נותר מה לחדש, אלא כפירוש הרב תוספות יום טוב⁶ "שזה לא היה מוסר משה לאחרים כלל, ודקדוק לשונם כך הוא, שאמרו מלמד שהראהו, ולא אמר שמסר לו או שלמדו, שאילו אמר אחד מאלו הלשונות היה מתחייב מזה שהוא ימסרם ויתנם גם כן ליהושע שהרי עינו לא הייתה צרה... אבל אמרו שהראהו וזה בדרך ראייה בלבד לא בדרך מסירה, כאדם המראה דבר לחברו לראותו ואינו נותנו לו, וזה דקדוק נאה ועניין אמיתי". ועתה נבין לשם מה הראה הקדוש ברוך הוא למשה בסיני מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש, לאיזה צורך ולאילו מטרות, אם אין רשאי ללמדה לישראל. ועל כורחנו אמר משה רבינו דבר זה לישראל (שראה כל מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש), שאם לא כן לא היה מגיע דבר זה לידיעתנו. אלא כדי לרמז להם לישראל, על הרשות הנתונה להם "לחדש" בכל הדורות, וכי החידוש הוא חלק מן ההלכה שנמסרה למשה רבינו.

גמישותה של ההלכה

וטועה מאד כל החושב שההלכה היא קפואה ואין לסטות ממנה ימין ושמאל, אלא אדרבא אין גמישות כגמישותה של ההלכה, שכן יכול מורה הוראה בישראל, לפסוק באותה שאלה עצמה, ובאותה שעה

⁶ תוספות יום טוב – רבי גרשון שאול יום טוב ליפמן הלוי הלר ולרשטיין (1579-1654), מגדולי חכמי אשכנז ופולין, רב ומחבר. בעל פירוש תוספות יום טוב על המשנה.

עצמה, לשני שואלים, ולהטריף לאחד ולהכשיר לאחר, כידוע למורי הוראה באיסור והיתר, והדברים ארוכים.

ורק בזכות גמישותה של ההלכה, יכול היה עם ישראל בכוח חידושים רבים ומועילים שחידשו חכמי ישראל לדורותיהם, "ללכת" בדרך התורה והמצווה אלפי שנים. ואם יעמוד להם לחכמי דורנו אומץ לבם "לחדש" חידושי הלכה לאמיתה של תורה, בנאמנות מוחלטת לגופי ההלכה הכתובה והמסורה (וכמו שהוכחנו במאמרנו הנ"ל), תוסיף ההלכה להיות דרכו של עם ישראל עד סוף כל הדורות.

הרב חיים דוד הלוי, הצורך ב"חידושי" הלכה לפתרון בעיות שהזמן גרמן, עשה לך רב, תל אביב: הועדה להוצאת כתבי הגר"ד הלוי, 1986, כרך ז, סימן נד, עמ' רל-רלח

- מה פירוש "לחדש חידושי הלכה בנאמנות מוחלטת"? איך מחדשים הלכה באופן נאמן?
- על מה מסתמך הרב חיים דוד הלוי בבואו להצדיק חידושים בהלכה?

אסיף וסיכום: דיון – גמישות ההלכה: מקריות, או מאפיין של תרבות?

נקרא יחד שני מקורות נוספים של רבנים אחרים ממסורת ספרד והמזרח, המציגים עמדה דומה לזו של רבי חיים דוד הלוי. גם בהם מציגים החכמים מתח פרדוקסלי בין נצחיות התורה לבין השינוי והחידוש. אך אין קונפליקט בין נצחיות התורה לבין שינוי (כפי שגורסים המתנגדים לחידוש), אף שיש כאן פרדוקס. "קונפליקט" הוא תפיסה דיכוטומית של או/או, ואילו "פרדוקס" מבטא תפיסה של גם וגם, שמחברת את הניגודים. כאן הפרדוקס הוא שנצחיותה של התורה **מגולמת ומותנית** בפתיחותה לשינויים. זוהי אפוא נצחיותה של התורה: שהיא כל הזמן מתחדשת ונשארת חיה ורלוונטית למציאות המשתנה תדיר. זהו הפרדוקס של "חרות על הלוחות" שמאפשר את "חירות על הלוחות".

... בהיות התורה הקדושה ניתנה לבני אדם גשמיים ועלולים לכל תמורה, בהתחלפות העתים והזמנים, המושלים והגזרות, הטבעים והמזגים, המדינות והאקלימים, על כן כל דברי התורה באו סתומים בחכמה נפלאה, ומקבלים כל פירוש אמיתי בכל עת ובכל זמן... אכן תורת אמת הכתובה באצבע א-לוהים "חרות על הלוחות" לא תשתנה ולא תתחדש לעולם ועד.

הרב אליהו חזן, זכרון ירושלים, ליוורנו: אליהו בן המונג וחברו, תרל"ד (1873), עמ' 57

תנאי החיים, שינויי הערכים, תגליות הטכניקה והמדע, מולידים דור דור שאלות ובעיות חדשות שדורשות פתרון. אין אנו יכולים להעלים את עינינו משאלות אלה ולומר "חדש אסור מן התורה", כלומר: כל דבר שלא נזכר מפורש בדברי קדמונינו הרי הוא בגדר האסור. ומכל שכן שאין לנו הרשות להורות בו היתר משיקול דעתנו, ולא להשאיר אותן כהלכות עמומות וסתומות שכל אחד ינהג בו לפי דעתו; אבל זו היא חובתנו: לפשפש בהלכות, ללמד סתום מן המפורש... בכל תשובותי לא התכוונתי להקל או להחמיר מדעתי ובהכרעתי, אלא כוונתי ומגמתי הייתה לחפש ולמצוא את האמת. עד כמה שיד בינתי מגעת, הלכתי לאורם של רבותינו הראשונים שמימיהם אנו שותים ובאורם אנו מוארים; ובאור קדוש זה היוצר ממקור האור הגנוז והנעלם האירותי את עיני, בחרדת קודש ויראת האמת נגשתי

בכל שאלה לכל פרטיה ושפתי דובבו תפילה עמוקה המסורה לנו במאמריהם של רבותינו זכרם לברכה:
יהי רצון שנאמר דבר המתקבל (ביצה לח.).

הרב בן ציון מאיר חי עוזיאל, ראשית דבר, **משפטי עוזיאל**, ירושלים: הוצעה להוצאת כתבי הרב זצ"ל, 2005, חלק א, עמ' IX-X

• האם תפיסה זו של גמישות ההלכה היא אימננטית ל המסורת הספרדית-מזרחית?

צבי זהר, חוקר חשוב של חכמי הספרדים, חושב שכן. על בסיס מחקריו הרבים במסורת ההלכתית הספרדית-מזרחית הוא מסיק, שחכמים ספרדים-מזרחים רבים הגיבו לתמורות העת החדשה באופן יצירתי ומעניין, בלי לנקוט את גישת חכמי אירופה של "חדש אסור מן התורה". הגורמים לכך הם גם גורמים היסטוריים הקשורים בסביבה החיצונית, וגם גורמים פנימיים הקשורים לתפיסתם של החכמים: "חכמים אלה הם בעלי מחויבות דתית עמוקה, אולם הם מבחינים בין מחויבות לתורה ולקיום היהודי לבין מחויבות לגיבוש קונקרטי מסוים של ההלכה והמנהג" (צבי זהר, **האירו פני המזרח - הלכה והגות אצל חכמי ישראל במזרח התיכון**, תל אביב: הקיבוץ המאוחד, תשס"א, עמ' 160)

בנימין בראון חולק על צבי זהר וטוען שאין במסורת הספרדית-מזרחית תכונה פנימית של יצירתיות וגמישות בפסיקת ההלכה, ושאותה גמישות נובעת אך ורק מגורמים חיצוניים, היסטוריים – למשל, העובדה שהמודרנה בארצות האסלאם הייתה מתונה יותר ולכן לא נתפסה כאיום שמצריך בניית חומות כדי להגן על היהדות (כפי שקרה ביהדות אירופה שיצרה את האורתודוקסיה כתגובה למודרנה). על פי בראון, הרבנים הספרדים היו מגיבים בדומה לרבנים האשכנזים, כלומר ב"תגובה אורתודוקסית", אילו היו מוקפים תהליכי מודרניזציה דומים לאלה שבאירופה (בנימין בראון, "קשת התגובות האורתודוקסיות: אשכנזים וספרדים", אביעזר רביצקי (עורך), **ש"ס – היבטים תרבותיים ורעיוניים**, תל אביב: עם עובד, 2006, עמ' 41-122).